

УДК (316+1):338.482(045)

Романуха О.М.,
кандидат історичних наук, доцент

Донецький національний університет
економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: Romanuxa@mail.ru

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

UDK (316+1):338.482(045)

Romanykha O.M.
associate professor,
PhD degree in History

Donetsk National University of Economics
and Trade named after Mykhailo Tugan-
Baranovsky,
Kryvyi Rih, Ukraine
e-mail: Romanuxa@mail.ru

SOCIAL-PHILOSOPHICAL ASPECTS IN THE DEVELOPMENT OF TOURISM IN UKRAINE

Мета статті. Вивчення соціальних та філософських складових елементів туризму, з'ясування значення туризму в формуванні особистості, виокремлення пріоритетних напрямків розвитку туристичної галузі в Україні на сучасному етапі.

Методи. В основу дослідження покладено використання методу філософсько-культурологічного аналізу, визначальною рисою якого є розгляд соціальних, філософських, культурологічних, економічних феноменів розвитку туристичної галузі України. Вихідним фактом дослідження є констатація мінливості туристичної галузі та суспільства.

Результати. У результаті дослідження було виявлено та проаналізовано вплив соціально-філософських аспектів на розвиток туризму в Україні, відзначено їх взаємозв'язок з іншими сферами життєдіяльності та вплив на подальший розвиток суспільства; з'ясовано значення туризму в формуванні особистості; виокремлено пріоритетні напрямки розвитку туристичної галузі в Україні на сучасному етапі та їх ролі в еволюції суспільства. Зроблено висновки, що протягом історії людина з вільного мандрівника поступово перетворювалась на звичного споживача пропонованих послуг. Це вело не лише до підміни суті та значення подорожі, але й до проникнення в туристичну галузь так званої «масової культури» – принципів її буття та функціонування. Подібна ситуація багато в чому стала можлива завдяки правовим та програмним недоопрацюванням з боку держави, покладання в основу усіх паперів прагматичних основ діяльності туристичної сфери.

Ключові слова: *суспільство, туризм, філософія, розвиток, культура, економіка, мандрівка, дозволя.*

Постановка проблеми. Роль та значення туристичної галузі в розвитку сучасного суспільства важко переоцінити. Туризм посів головне місце в економіці, став одним з головних критеріїв суспільного буття, засобом задоволення релігійних потреб, інтегруючим фактором народів, націй. Торкаючись усіх аспектів людського буття туризм на протязі усієї історії людства невпинно стверджував свої позиції. Як результат, ми не можемо уявити наше життя без мандрівки, туризм став засобом формування особистості, розвитку культури, міжособистісних стосунків.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченню даного питання приділяється значна увага. Дослідженням розвитку аграрного туризму та його ролі в суспільному житті займався М. Касьяненко [1]. Напряму екологічного туризму присвячені роботи О. Мотузенко [2]. До загальних аспектів філософії туризму в своїх роботах звертався В. Пазенюк [3]. Проблеми розвитку туризму на сучасному етапі вивчали А. Бакурова, А. Діденко [4]. Незважаючи на це, соціально-філософські аспекти розвитку туризму залишаються мало дослідженими.

Мета статті. Вивчення соціально-філософських аспектів розвитку туризму в Україні.

Досягнення поставленої мети стає можливим завдяки вирішенню наступних завдань: визначення соціальних та філософських складових елементів туризму; з'ясування значення туризму в формуванні особистості; виокремлення пріоритетних напрямків розвитку туристичної галузі в Україні на сучасному етапі та їх ролі в еволюції суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Значення мандрівки у формуванні освіченої людини та людини в розвитку туризму тотожні. Людина створює та поглинає туристичні послуги як невід'ємну складову свого життя. Перебуваючи у такому єднанні соціальні та філософські аспекти становлення туризму набувають особливої ваги. З давніх часів людина намагалась досягнути повноти подорожі, її значення та вплив на формування особистості. В античні часи відомі філософи – Сократ, Платон мандрували визначними місцями Греції. Дана традиція продовжила свою практику в часи середньовіччя. Фома Аквінський, Августин Блаженний та багато інших мислителів мандрували з самого початку свого життя. Серед українських філософів варто відзначити Г. Сковороду. Мандрівка була невід'ємною складовою його життя. Обійшовши майже усю Україну, хто як не він розумів усі проблеми та аспекти життя народу, важливість подорожі.

Проте не варто усі подорожі вважати туризмом. Як специфічний вид подорожі, туризм відрізняється наявністю конкретної мотивації її учасників – пізнання, відпочинок, розвага, оздоровлення, паломництво, знайомство з культурними пам'ятками тощо. Саме мета мандрівки – стала ідентифікатором туризму. Поставши спершу як організовані поїздки з культурно-оздоровчих, освітніх, торговельних цілей, туризму, за роки свого існування не тільки перетворився на масове явище, але й набув різноманітних форм.

На сучасному етапі можна виокремити велике різноманіття видів туристичних подорожей: екологічний туризм, підводний, спелеологічний, військовий, космічний, екстремальний, діловий, освітній та ін. І до усього цього людину штовхає бажання отримати не лише нову інформацію, але й відчуття. Гедоністичні мотиви керують людиною. Тому можна висловити думку, що сучасне суспільство є не тільки інформаційним, але й реакційним. Тяга до отримання задоволення властива людині. Вона керує її вчинками, бажаннями. Задоволення являється й найвищою оцінкою нашого буття, майже усі наші дії в кінцевому підсумку зводяться до цього відчуття: задоволення від придбаного речі; екзотичної страви; побаченого.

Зважаючи на це можна сказати, що філософія туризму – це розуміння та відношення самої людини до мандрівки, погляд на неї як засобу досягнення власної мети. А філософські аспекти розвитку туризму – напрямки подальшого розвитку туризму з урахуванням бажань та потреб людини, а не нав'язування людині трендів та послуг самої туристичної сфери. В цьому аспекті головним об'єктом туристознавства являються не маршрути, заклади розміщення та харчування, а особистість, яка подорожує, світ її інтересів, прагнень, ціннісні орієнтири.

Соціальний аспект урівнює значення мандрівки для людей різних верств. Результат мандрівки має залежати не від кількості витрачених грошей та рівня отриманих послуг, подорож має стимулювати розумову діяльність, виступати живленням розуму. У цьому відношенні користь від побаченого представників різних соціальних верств може бути еквівалентною, а то й навіть більшою при значно нижчих фінансових витратах.

Зважаючи на це соціально-філософські аспекти розвитку туризму в Україні можна сформулювати у вигляді наступного визначення: відсутність залежності від кількості витрачених коштів та отриманої інформації, формування індивідуального маршруту мандрівки та самоосвіти.

Саме такий принципи необхідно покласти в основу національної програми чи концепції розвитку туристичної галузі в Україні. На даному етапі варто констатувати правову прогалину у цьому питанні. Так в Концепції державної цільової програми розвитку туризму і курортів України на 2011-2015 роки не було прописано жодного пункту, що стосувався б соціальних чи гуманітарних завдань, звертав увагу на соціальну спрямованість туризму чи філософію його розвитку [5]. Домінування економічних аспектів демонструє суто прагматичні підходи до розбудови туристичної галузі, що в умовах сучасних тенденцій розвитку економічних вчень не є доречним. Отже, реформування законодавчої бази з урахуванням соціально-філософських аспектів становлення туризму в Україні не викликає сумніву.

Певних змін потребує і характер пропонованих туристичних послуг. Останніми роками в Україні домінувала тенденція до розвитку дорогого сегменту туристичного ринку: зіркових готелів, ресторанів, баз відпочинку. Це мало позитивний результат проте обмежувало в праві на відпочинок більшу частину населення країни. Ринок туристичних послуг має бути багаторівневим та доступним для різних верств суспільства. Реалізація цього дає великі економічні дивіденди та загальнодержавні перспективи розвитку.

Даним шляхом вже не перший рік просуваються країни Європейського Союзу. Як результат на них припадає близько 51% загальносвітового прибутку від туристичної галузі. Така практика сприяє формуванню особистості, індивідуальності людини. Доступність мандрівки дає можливість не лише поглянути на світ, але й визначитися з своїми життєвими пріоритетами, виховати національну та релігійну толерантність.

Формування доступного сегменту туристичного ринку має на своєму шляху ряд проблем, які потребують вирішення. Частина з цих проблем стосується й інших аспектів розвитку туризму. З метою приваблення інвестицій, удосконалень потребує податкове законодавство в питаннях сплати податку на додану вартість, земельного податку, готельного та курортного зборів. На думку багатьох експертів варто передати на місцевий рівень деякі з загальнодержавних податків і зборів, наприклад, плата за забруднення навколишнього природного середовища, плата за землю, плата за патент на окремі види торговельної діяльності.

Слабо врегульованим залишається і відпрацювання механізму заохочувального оподаткування інформаційно-рекламної діяльності, стимулювання інвестицій у туристичну галузь. Створення податкових умов сприятиме підвищенню дохідної частини бюджетів всіх рівнів: державного, регіональних, місцевих. Усе це стимулюватиме до розвитку місцеві підприємства малого та середнього бізнесу, такі сектори економіки, як транспорт, будівництво, торгівля, сільське господарство, виробництво товарів широкого вжитку.

Іншою причиною гальмування розвитку доступного туризму є слабка приватизація туристичних об'єктів або різновідомча підпорядкованість туризму та санаторно-курортних комплексів. На даний момент об'єкти туристичної сфери перебувають у підпорядкуванні різних установ, організацій, підприємств. Різні форми власності, стан об'єктів не дає можливості державі розробити єдину програму розвитку, що була б прийнятна для усіх. Доволі часто через занедбаний стан об'єкту його зносять, приватизують чи переводять в інший вид приміщення (оренда офісів). Так за роки незалежності України кількість готелів скоротилась приблизно на 200. Не краща ситуація була і з об'єктами санаторно-курортної сфери. Тому доступність туристичних послуг для широких мас населення багато в чому залежить від загальнодержавних програм розвитку та підтримки санаторно-курортних комплексів, хостелів, баз відпочинку. Вироблення

програми створення та просування на ринок державної системи оздоровчих закладів при вливанні інвестицій могло б створити могутню, конкурентну мережу.

Проте, формування такої мережі складне, фінансово ємке і не під силу державі. Вихід з даної ситуації може запропонувати децентралізація управління. Розширення повноважень місцевих органів влади, демократизація податкового законодавства стимулюватиме до дій місцеві громади. Вони можуть перейняти на себе вирішення питання, щодо умов відпочинку, налагодження інфраструктури, встановлення ринкової ціни на послуги. В більшості Європейських держав такий вид бізнесу є традиційним та сімейним. Він набуває значного поширення не лише в Європі, але й усьому світі. Враховуючи географічні, природні, кліматичні, культурні та історичні особливості розвитку України її потенціал у цьому відношенні колосальний. Розвиток даного сегменту туристичного ринку сприятиме вирішенню проблеми безробіття, залученню інвестицій до невеличких міст та сіл.

Отже передача частини прав у регулюванні туристичної сфері на місця сприятиме оздоровленню економіки в регіонах, соціальному захисту його населення та поліпшенню ситуації в туризмі загалом. Як приклад, цьому може допомогти поетапне передання прав на ліцензування туристичної діяльності, сертифікацію підприємств готельного господарства та пунктів харчування, а також повноважень щодо відповідного контролю.

Інвестування в туристичну галузь важливе для держави і з боку інтеграційних можливостей туризму. В умовах політичної кризи в Україні, що доволі часто подається як цивілізаційна, культурна (військовий конфлікт на Сході) мандрівка з метою інформування, особистого знайомства з культурою, її носіями має непереоцінене значення. Завдяки прямим та спонтанним контактам, які здійснюють туристи-представники різних регіонів України, туризм сприятиме забезпеченню у спільноті атмосфери добросусідства. Учасники таких зустрічей своїм спілкуванням витворюють альтернативну Інтернету живу мережу міжіндивідуальної комунікації. Туристське спілкування – одна із універсальних форм міжособистісних зв'язків, яка перетворилася на один із важливих чинників, що визначають зміст життя людства [6].

Не менше значення у досліджуваному питанні має еко-туризм. Він допомагає подолати культурологічні відмінності міської та сільської культури. У сфері еко-туризму знаходяться лінії перетину соціоекономічних та культурних інтересів і попитів міського та сільського населення. Він допомагає долучити міських мешканців до місць збереження і відтворення традиційних ремесел, до джерел фольклорної культури, що активно сприяє вихованню патріотичної пам'яті, без чого немислимий процес національного самоусвідомлення. Поряд з цим еко-туризм дає можливість зберегти природу для наступних поколінь.

Головним аспектом соціально-філософського розвитку туризму в Україні є інформаційне забезпечення. У епоху панування інформаційного суспільства цей напрям відіграє важливу роль. Інформація стала на сьогоднішній день товаром, невід'ємною частиною нашого життя. Зважаючи на це формування інформаційного простору про діяльність галузі в країні та за її межами має стати пріоритетним напрямком влади. Це має декілька важливих аспектів: інформування громадян про можливості відпочинку; формування у них культури відпочинку. Туристична інформація має містити демографічні, науково-технічні, політико-правові, соціально-культурні, природні та економічні дані, відомості. Тому всі дані повинні бути зосереджені у відповідних інформаційних центрах, об'єднаних в єдину інформаційну систему [3]. Ця система має бути повна, зрозуміла у використанні та загальнодоступна.

В умовах економічної кризи, коли дуже високим є психологічне навантаження та обмежена кількість сімейного бюджету може бути виділена на відпочинок, дані зміни допоможуть зняти напруження у суспільстві, на мінімальному рівні задовольнити потреби у туризмі, відпочинку, мандрівки, сприяти розвитку економіки країни.

Результатом подібних змін стане поступова трансформація суспільства, його мислення та способу життя. Мандрівки та постійні культурні контакти сприятимуть збагаченню людських цінностей, виховання у людині толерантності, свободи, гідності, дружелюбності, щирості. Загальнопланетарність цих процесів піднесе нашу цивілізацію на новий рівень. Людина буде змушена відмовитися від деструктивних основ своєї діяльності. Значного поширення в суспільстві отримає «етики спілкування й співжиття». «Комунікативна культура» – основна ланка концепції «нового гуманізму», який є одним із уособлень теоретичної моделі «вселюдських цінностей». Як найдемократичніша форма людських взаємин, туризм здатний сприяти моральній меліорації, та ресоціалізації сучасного суспільства, яке гостро потерпає від браку щирості та теплоти людського спілкування [7].

На думку вчених сучасне суспільство переживаючи процеси глобалізації втрачає ці важливі аспекти. Так польсько-британський соціолог Зігмунд Бауман заявляє, що відкритість сучасного суспільства змушує переглянути самі основи прогресу. Відкритість призвела до появи парадоксальної єдності туризму та бродяжництва. «Верхи» – зазначає соціолог, – насолоджуються тим, що можуть мандрувати куди завгодно та вибирати пункт призначення в залежності від того, які задоволення там можна отримати. «Низи» – часто просто викидаються з рідних міст, які б вони ніколи не лишили за власною волею. Тому вони бажають одного, що б їм дозволили стати туристами, такими, як всі інші.

У такій ситуації саме моральний компонент стає важливою складовою філософії туризму. Про певні моральні норми і межі, в яких має розгортатися туристська діяльність, люди почали замислюватися задовго до появи самого феномена «туризму». Кожна особистість при зустрічі з незнайомими людьми намагається справити приємне враження. Інша справа, що для окремої частини учасників туристських подій моральна культура виявляється суто функціональною, або демонстративно показовою, адже нечемне поводження з клієнтом загрожує успішному туристському бізнесу. Однак сучасний погляд на туризм та його виконавців полягає в тому, що туристський бізнес повинен бути людино-центрованим і соціально-відповідальним. І не випадково справжні професіонали туристської справи вважають, що туризм має плануватися і практикуватися як «привілейований засіб індивідуального і колективного вдосконалення» [8].

Висновки. Отже, соціально-філософські аспекти розвитку туризму посіли важливе місце в науці та житті сучасної людини. Торкаючись вузлових аспектів людського буття, вони тісно переплітаються з іншими сферами життєдіяльності, трансформуючи підходи та напрямки подальшого розвитку усього суспільства. Дані процеси є закономірним явищем людського розвитку. Ще з давніх давен людина віддавала перевагу мандрівки як найкращому способу пізнання світу. Проте висока туристична активність комерціювала дану сферу, поставивши в основу її діяльності суто прагматичні цілі. Людина з вільного мандрівника поступово перетворювалась на звичного споживача пропонованих послуг. Це вело не лише до підміни суті та значення подорожі, але й до проникнення в туристичну галузь так званої «масової культури» - принципів її буття та функціонування. Подібна ситуація багато в чому стала можлива завдяки правовим та програмним недоопрацюванням з боку держави, покладання в основу усіх паперів прагматичних основ діяльності туристичної сфери. Іншим недоліком галузі є слабо розвинутий принцип доступності туристичних послуг, їх цінова варіативність. У цьому відношенні неоціненним є досвід країн Європейського Союзу – формування туристичних кластерів на основі малого та середнього бізнесу. Посприятим цьому мають реформи податкової системи, передача на місця частини прав по контролю туристичної галузі, приватизація установ державного сектору та ні. Це допоможе розвитку інтеграційних можливостей, забезпеченню у спільноті атмосфери добросусідства, подоланню розбіжностей міської та сільської культури, інформуванню громадян про можливості подорожей, що сприятиме об'єднанню людей, комунікації та соціалізації особистостей на основі їх ознайомлення з цінностями вітчизняної та світової культури.

Список літератури

1. Касьяненко М. Українське село як об'єкт туризму / М. Касьяненко // День. – 2001. – № 100. – С.12.
Kasyanenko, M. *Ukrayinske selo yak ob'ekt turizmu*. [Ukrainian village as an object of tourism]. *Den* [Day], 2011 no. 100, pp. 12.
2. Мотузенко О.О. Екологічний туризм в контексті сталого розвитку території / О.О. Мотузенко / Туризм на порозі ХХІ сторіччя: освіта, культура, екологія: зб. мат. – К.: «КІТЕП», 2002. – С. 189-191.
Motuzenko, O.O. (2002). *Ekologichniy turizm v konteksti stalogo rozvitku teritoriyi* [Ecological tourism in sustainable development of the territory]. *Turizm na porozi XXI storichchya: osvita, kultura, ekologiya* [Tourism in the threshold of XXI century: education, culture, environment]. Kiev, KITER, pp. 189-191.
3. Пазенюк В.С. Філософія туризму: навч. посіб. / В.С. Пазенюк – К.: Кондор, 2004. – 268 с.
Pazenyuk, V.S. (2004). *Filosofiya turizmu* [The philosophy of tourism]. Kiev, Konkord, pp. 268.
4. Бакурова А.В. Основні проблеми туристичної галузі / А.В. Бакурова, А.В. Діденко // Матеріали І Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Проблеми формування нової економіки ХХІ століття». – Львів, 2011. – С.89-94.
Bakurova, A.V., Didenko, A.V. (2011). *Osnovni problemu turistichnoyi galuzi* [The main problems of the tourism industry]. *Materialu I Mizhnarodnoyi naukovo-praktichnoyi Internet-konferentsiyi «Problemi formuvannya novoyi ekonomiki XXI stolittya»* [Proceedings of the I International scientific-practical Internet-conference "problems of formation the new economy of the XXI century"], Lviv, pp. 89-94.
5. Концепція Державної цільової програми розвитку туризму та курортів на 2011-2015 рр. // Сайт Всеукраїнський парламент працездатних інвалідів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vuppi.at.ua/publ/zakonodavcha_baza_shhodo_invalidiv/vidpochinok_invalidiv/konceptija_derzhavnoji_cilovoji_programi_rozvitku_turizmu_v_ukrajini_na_2011_2015r_r/23-1-0-164
Kontseptsiya Derzhavnoyi tsilovoyi programi rozvitku turizmu ta kurortiv na 2011-2015 rr. [The concept of the State target program of development of tourism and resorts of Ukraine for 2011-2015.] Available at: http://vuppi.at.ua/publ/zakonodavcha_baza_shhodo_invalidiv/vidpochinok_invalidiv/konceptija_derzhavnoji_cilovoji_programi_rozvitku_turizmu_v_ukrajini_na_2011_2015r_r/23-1-0-164 (Accessed 10 July 2012).
6. Ніколенко К.В. Філософія туризму в системі філософського знання / К.В. Ніколенко, Т.С. Булатова, В.І. Нога // Сайт руснаука [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rusnauka.com/18_APSN_2014/Philosophia/4_172889.doc.htm
Nikolenko, K.V. *Filosofiya turizmu v sistemi filosofskogo znannya* [The philosophy of tourism in the system of philosophical knowledge] Available at: http://rusnauka.com/18_APSN_2014/Philosophia/4_172889.doc.htm (Accessed 7 February 2011).
7. Маєр-Абіх, Клаус Міхаель. Повстання на захист природи. Від довкілля до спільносвіту / К. М. Маєр-Абіх ; пер. з нім., післямова, прим. А. Єрмоленка. – К. : Лібра, 2004. – 196 с.
MaEr-Abih, Klaus Mihael. (2004). *Povstannya na zahist prirodi. Vid dovkillya do spilnosvity* [The uprising in the protection of nature. From environment to spinout]. Kiev, Libra, 196 p.

8. Глобальный этический кодекс туризма / Правове регулювання туристичної діяльності в Україні. – К., 2002. – С.90.
Globalnyi eticheskiy kodeks turizma [Global code of ethics for tourism]. *Pravove reguluyvannya turistichnoyi diyalnosti v Ukraini* [Legal regulation of tourist activity in Ukraine]. Kiev., 2002, p.90.

Реферат

Цель статьи. Изучение социальных и философских составляющих элементов туризма, определение значения туризма в формировании личности, выделение приоритетных направлений развития туристической отрасли в Украине на современном этапе.

Методы. В основу исследования положено использование метода философско-культурологического анализа, определяющей чертой которого является рассмотрение социальных, философских, культурологических, экономических феноменов развития туристической отрасли Украины. Исходным фактом исследования является констатация изменчивости туристической отрасли и общества.

Результаты. В результате исследования было выявлено и проанализировано влияние социально-философских аспектов на развитие туризма в Украине. Данные исследования показали наличие четкой взаимосвязи между культурой, искусством, религией, образом жизни с другими сферами жизнедеятельности: экономикой, уровнем развития техники. Выяснено значение туризма в формировании личности, выделены приоритетные направления развития туристической отрасли в Украине на современном этапе и их роли в эволюции общества. Сделаны выводы, что на протяжении истории человек из свободного путешественника постепенно превращалась в обычного потребителя предлагаемых услуг. Это вело не только к подмене сущности и значения путешествия, но и к проникновению в туристическую отрасль так называемой «массовой культуры» – принципов ее бытия и функционирования. Подобная ситуация во многом стала возможна благодаря правовым и программным недоработкам со стороны государства, возложение в основу всех бумаг прагматических основ деятельности туристической сферы.

Ключевые слова: *общество, туризм, философия, развитие, культура, экономика, путешествие, досуг.*

Resume

Purpose. The aim of the given work is to study social-philosophical aspects in the development of tourism in Ukraine.

Methods. To achieve the following target the author turned to general scientific methods: analysis, synthesis, abstraction, generalization, analogy, observation, description and so forth.

Results. As a result of the research work the influence of the social-philosophical aspects in the development of tourism in Ukraine was revealed and analyzed, the interrelation with other spheres of activity and the influence on further development of the society is highlighted; the value of tourism in forming the personality is found out; the primary directions of development in the tourist sector in Ukraine at the present stage and the role in evolution of the society are allocated. The following conclusion is made: during the history a man gradually turned from the free traveler into the habitual consumer of the offered services. This led not only to the substitution of an essence and value of a travel, but also to the penetration of the so-called "mass culture" – its principles of existence and functioning into the tourist sector. The following situation became possible due to the state legal and program mistakes, relying on the bases of the pragmatic activities in the tourist sphere.

Key words: *society, tourism, philosophy, development, culture, economy, travel, leisure.*